

Радмило Н. МАРОЈЕВИЋ*

БОГИШИЋЕВ ЈЕЗИК ПРЕМА ЈЕЗИКУ ЊЕГОШЕВОМ: КЊИШКА И ФОЛКЛОРНА ТРАДИЦИЈА**

Апстракт: У овом раду се разматра језик Валтазара Богишића, тј. његов идиолект и књижевни језик којим се служио. — У првом дијелу рада језик Валтазара Богишића упоређује се непосредно с језиком Његошевим, тј. с идиолектом и пјесничким језиком његовим. — Други дио рада посвећен је анализи књижевног језика Валтазара Богишића у научном функционалном стилу, у поређењу с руским језиком као извором књишких утицаја на лексику и синтаксу Богишићевих дјела, и с аспекта фолклорне традиције, српске и словенске, која је одражена у језику корифеја словенског права, који је Црну Гору укључио у незаобилазне токове свјетске правне историје и традиције. — Трећи, закључни дио рада посвећен је више отварању него затварању теме: у њему се расправља о оним аспектима језика Богишићева који нису могли бити укључени у претходна два поглавља.

Кључне ријечи: *језик Валтазара Богишића, језик Петра II Петровића Његоша, поредбена анализа, грамањички русизми, лексички русизми, фолклоризми*

0. УВОД

0.1. У овом чланку се разматра језик Валтазара Богишића, тј. његов идиолект и књижевни језик којим се служио, при чему се он упоређује с језиком Његошевим, тј. с идиолектом и пјесничким језиком аутора Луче микрокозма, медитативне прозе, Ноћи скупље вијека, Горског вијенца и Шћепана Малог. При томе је поредбена анализа у првом поглављу непосредна, као централно питање, док

* Проф. др Радмило Н. Маројевић, Филолошки факултет, Универзитет у Београду

** Бесједа одржана 11. октобра 2018.

се у друга два поглавља на њу указује посредно и у вези с појединачним питањима.

0.2. Други дио рада посвећен је поређењу језика Валтазара Богишића, тј. његовог књижевног језика у научном функционалном стилу, с руским језиком као извором књишких утицаја на лексику и синтаксу Богишићевих дјела, као и фолклорној традицији, српској и шире словенској, одраженој у језику корифеја словенског права, који је Црну Гору укључио у незаобилазне токове свјетске правне историје и традиције.

0.3. Трећи, закључни дио рада посвећен је више отварању него затварању теме: у њему се расправља о оним аспектима језика Богишићева који нису могли бити укључени у претходна два поглавља.

1. БОГИШИЋ И ЊЕГОШ

1.1. Прво ћемо размотрити употребу предлога у Богишићевом и Његошевом језику, при чему једна предлошко-падежна конструкција (с предлогом *йри*) има семантички потенцијал проширен и модификован под утицајем руског језика, док је други предлог (*около*) архаизам.

(1) Можда је најважнија паралела језика Богишићева и језика Његошева, а на коју указујемо у овом раду, један синтаксички русизам — употреба предлога *йри* с девербативним именицама које означавају вријеме пошто се остварила радња исказана том глаголском именицом.

Богишић пише: „Radi kratkoće, ja sam ovde priveo samo ona iz osnovnih pravila, koja po mojemu mnijenju treba da ima pred sobom sastavioc crnogorskih zakona, još *pri početku* svojih predgotovnih radnja, i većina kojijeh, u podobnim prigodam, veoma se često zaboravlja i u većim državama evropskim” [BOGIŠIĆ 1999 V: 269]. Поред архаизма *овде*, који је карактерисао и Његошев идиолект, и тадашњи говор Његуша, евидентни су у овој реченици русизми: *йривео* ‘навео’, *она из основних йравила* ‘она од основних йравила’, *йри йочейку* ‘пошто сам почео, послје почетка’.

У својим издањима Његошевих дјела ми рјешавамо културолошки задатак: поднасловом Горског вијенца остављена је

загонетка проучаваоцима Горског вијенца, коју смо ми, надамо се: коначно, успјели да ријешимо.

1° У издању браће Јовановића измијењено је датирање из поднаслова Горског вијенца: „Горски вијенац: Историјско збитије при почетку XVIII вијека” [ЈОВАНОВИЋИ 1881: 1], а под његовим утицајем и у првом чешком преводу, чији је предговор датиран 1885. годином (превод је вјероватно објављен око 1902): *Horský Věvec: Historický obraz z počátku XVIII století* [види податке у ДУРКОВИЋ-ЈАКШИЋ 1951: 182]. Ауторов текст се мора објашњавати, али се не смије мијењати. Поставља се, међутим, питање: а да ли је та измјена, кад би приређивач на њу имао право, културно-историјски оправдана?

2° У Огледалу србском пјесму о истрази потурица, *Србски Багњи вече*, Његош датира „око 1702 год.” [БОШКОВИЋ-ЛАТКОВИЋ 1951: 23]. И у Предговору (*Предисловије*), и у Напомени (*Примјечаније*) на крају књиге, година 1702. узима се као преломна: „но главни дојевии од 1702 сви су готово” [БОШКОВИЋ-ЛАТКОВИЋ 1951: 9]; „Од 1510–1702 год., од свијух црногорских дојевих који су се у ове готово двије стотине годинах догађали никакве пјесме немамо која би од тијех дојевих нама што опјевала” [БОШКОВИЋ-ЛАТКОВИЋ 1951: 499].

На насловној страни Горског вијенца, у поднаслову спјева, као да налазимо други податак: **ИСТОРИЧЕСКО СОБИТИЈЕ ПРИ СВРШЕТКУ XVII ВЉКА**. Поставља се питање: да ли је то Његош измијенио датирање главног историјског догађаја у црногорској историји, или предлошко-падежна веза *при свршеику XVII вијека* има неко друкчије значење од оног како је данашњи читалац (и проучавалац) Горског вијенца поима?

3° Ту привидну противрјечност између Горског вијенца и Огледала србског у одређивању године кад се збило историјско Бадње вече ми смо, послнје критичког издања Горског вијенца [МАРОЈЕВИЋ 2005], коначно ријешили у критичком издању Луче микрокозма [МАРОЈЕВИЋ 2016]. Синтаксичко-семантички утицај руског језика на Његошев пјеснички језик огледа се и у проширењу значења конструкције *при* + локатив. У Лучи микрокозма, у стиховима 46. и 305. предлошко-падежне везе *при иирању* и *при иоиле-ду* имају значење ‘за вријеме свјетлуцања’, ‘послије свјетлуцања’,

‘док свјетлуцају (свјетлокосе звијезде)’, односно ‘за вријеме погледа’, ‘послије погледа’, ‘на поглед’, ‘док их гледа (свијетло сунце)’. Тако је наш пјесник очито употријебио и предлошко-падежну везу *йри свршейку* у поднаслову Горског вијенца — у значењу ‘за вријеме свршетка’, ‘послије свршетка’, ‘одмах по свршетку (седамнаестог вијека)’, ‘кад се свршавао/свршио (седамнаести вијек)’, а не у значењу од којег се обично полази: „крајем (седамнаестог вијека)”. Наша семантичка реконструкција, дакле, доводи у пуни склад Његошеву историјску (у Огледалу србском) и пјесничку (у Горском вијенцу) интерпретацију Бадње вечери.

Коментаришући стихове 86–88, у којима владика Данило проклиње „час лањски” у који га „Турци не смакоше” (ријеч је о заробљавању владичином у зетском селу Српска), Никола Банашевић између осталог каже: »Временско спајање овог историјски недовољно рашчишћеног догађаја са истрагом потурица навело је песника на један анахронизам: у наслову бар *Горској вијенца*, он истрагу потурица датира „при свршетку XVII вијека”, а Данило је завладичен у Сечују 1700. год.« [БАНАШЕВИЋ 1973: 168]. Ристо Ј. Драгићевић пак мисли да је „за године владичанства и митрополита Данила и свих митрополита важна година *избора* за та звања, а не година *хироџонисања*”, и да је „и Данило изабран за митрополита 1696. или 1697, а његово свечано посвећење обавио је патријарх Црнојевић тек 1700. године” [ДРАГИЋЕВИЋ 1975: 1519]. Овдје напомињемо да је владика бирао народ само на два краја словенског свијета — у Црној Гори и у старом Новгороду, што је, узгред речено, још један доказ да је племе *Словени* које је населило Новгород етнички — српско.

Нашом семантизацијом предлошко-падежне везе *йри свршейку XVII вијека* из подналова Горског вијенца — ‘по свршетку (седамнаестог вијека)’ — тај се привидни анахронизам потиже: од 1700. Данило је владика, и по канону, догађај у селу Српска десио се (врло вјероватно) 1701, а истрага (опет: врло вјероватно) отпочела је на Бадње вече 1702. године, тј. 24. децембра те године по старом, а 4. јануара 1703. по тадашњем новом календару (у XVIII вијеку разлика између два календара износила је 11 дана, у XIX вијеку — 12 дана, у XX и XXI вијеку — 13 дана; у XVII вијеку разлика је била 10 дана). Семантичка интерпретација локатива с предлогом *йри*

у Лучи микрокозма потврђује, дакле, семантичку реконструкцију подналова Горског вијенца.

У критичком издању Луче микрокозма допунили смо аргументацију реконструкцијом године коју владика Данило помиње у своме запису о истрази потурица, коју ћемо овдје поновити, тј. ријешили смо и другу противрјечност — противрјечност између Његошевог датирања и датирања које даје једини домаћи извор о истрази потурица, познати *зайис владике Данила*, сачуван у каснијем препису, који као да отпочиње овако: „Пишем ја владика Данило да се зна како Турке изагнасмо између нас 1707. годишта” [цит. по ЈОВИЋЕВИЋ 2007: 65]. Укључио га је у прво своје издање Његошевих дјела Данило Вушовић [ВУШОВИЋ 1935: фототипски снимак између стр. 654. и 655]. У напомени уз текст под насловом Запис владике Данила (на снимку нема наслова) Вушовић истиче: »Овај запис нашао је Н. Мусулин, тада учитељ на Цетињу (1861), на корицама једне старе црквене књиге и „вјерно га снимио с оригинала”. Снимак записа донео је *Гласник друштва срб. словесн.*, књ. XVII, Београд 1863, одакле смо га и ми узели» [ВУШОВИЋ 1935: 654 (нап.)].

Годиште у запису, и у несачуваном оригиналу и у препису, било је написано ћириличким словима а по обрасцу: $\cdot\tilde{a}\tilde{z}\tilde{z}$ (а не арапским бројевима). Посљедње слово (којим се означавала јединица) у препису очито није добро прочитано (или га добро није „преснимио” Мусулин, а он је то очито радио калиграфски, а не фотографском техником) — умјесто броја „2”, који се писао словом $\mathbf{вкдк}$ — $\cdot\tilde{в}$, преписан је број „7”, који се писао словом $\mathbf{земла}$ — $\cdot\tilde{z}$. Та су се два слова слично писала. Другим ријечима, треба претпоставити да је у изворном тексту владике Данила стајало: $\cdot\tilde{a}\tilde{z}\tilde{в}$, при чему је слово $\cdot\tilde{в}$ било припојено претходном слову као лигатура, без „стуба”, па су у каснијем препису помислили да је то $\cdot\tilde{z}$ (или је тако помислио Мусулин приликом копирања записа). Почетак записа владике Данила треба, значи, доносити у реконструисаном виду: „Пишем ја владика Данило да се зна како Турке изагнасмо између нас 1702. годишта” [МАРОЈЕВИЋ 2016: 279–282].

Датирање од Христовога рођења у Русији је уведено реформом Петра Великог и примјењује се, и код православних Срба, од почетка XVIII вијека.

4° А сад да се вратимо на текстолошки захват приређивача Горског вијенца у издању браће Јовановића (да одговоримо на питање да ли би та измјена била, кад би приређивач на њу имао право, културно-историјски оправдана). Не би била оправдана јер би унијела потпуно погрешан смисао: „при почетку XVIII вијека” значило би, у савременом књижевном језику, двије-три године прије него што је отпочео XVIII вијек, а то значи крајем XVII вијека. Изворни Његошев поднаслов *при свршетку XVII вијека* значи двије-три године пошто се свршио XVII вијек, у конкретном случају то је крајем 1702. и почетком 1703. године.

Чешки преводацац, међутим, тачно је превео поднаслов, и на то је имао, као преводацац, пуно право.

Овдје бисмо додали још један занимљив податак. Стефан Митров Љубиша, приређивач не само првог латиничког издања Горског вијенца него и првог издања у којем је стара графија замјењивана новом, оставља, у својој редакцији, податак из подналова: „HISTORIČKI DOGAGJAJ PRI SVRŠETKU SEDAMNAESTOG VIJEKA” [ЉУБИША 1868: I], али у томе није видио никакве противрјечности с првом напоменом коју везује за предлошко-падежну везу *na Lovčenu* у прози испред првог стиха: „Ovu su skupštinu držali glavari crnogorski godine 1702 na večer Duhova na Lovčenu [...]” [ЉУБИША 1868: 3]. Скупштина није одржана на Тројичин дан, кад се одвија радња првог чина, него претходног дана (уочи Тројичина дне), и о њој владика Данило говори *post festum* у 79. стиху као о нечему што се већ десило, а не као о нечему што ће се тек десити (*Кад данашњу њремислим вијећу*). Једино што би се могло кориговати у Љубишином објашњењу јесте дио дана у коме се одржала скупштина — владика не каже *вечерашњу него *данашњу* (вијећу); предлог *уочи* није се обавезно односио на вече (као ни руско *накануне*).

(2) Језик Богишићев, као и језик Његошев, карактерише употреба предлога *около*, на примјер *около осамдесет*: „Jer, dočim vladika ne *imadijaše* više od 30 perjanika, on ih *imadijaše* около 80 [...]” [БОГИЋИЋ 1999 IV: 346].

У Шћепану Малом у једном контексту предлог *около* из првих двију публикација (ЈАДРАНСКИ СЛАВЈАН 1850; СРБСКЕ НОВИНЕ 1850) у првом издању је замијењен предлогом *око*; ми васпостављамо

изворни облик: *Владика Сѝва ѿодалеко од њеѝа сјѝднѝ — ѝлѝвѝри ѿколо њеѝа дуде а народ у ѝомили круѝом сѝоји*. [ШМ 189].

1.2. Језик обају писаца, и Богишићев и Његошев, карактерише употреба узвичне рјечце *га*, што је значајно за интерпункцију и прозодију њихових дјела, и предлога *с* без тзв. покретног *а* испред ријечѝ које почињу сугласником *с*-.

(3) У Богишићевој грађи једно питање је овако формулисано: „*Da jesu li ovi ljudi tomu svjedoci?*” [БОГИЋИЋ 1999 I: 219]. Ријеч *га* којом питање почиње узвична је рјечца у значењу ‘па, ма’.

У основним издањима Његошевих спјегова [МАРОЈЕВИЋ 2018] интерпункцијски (изостанком запете) и акценатски — краткосилазним акцентом на узвичној рјечци који је у изговору ослабљен (побочни) и акценатованошћу слѝдећих ријечи у саставу исте, сложене фонетске ријечи — указујемо на узвичне рјечце у примјерима: *Дѝ свѝгда ми драги наставниче*, [ЛМ 1]; *Дѝ ѝскра је св[ј]етлост породила*, [ЛМ 315]; *Дѝ кѝд главу раздробиш тијелу*, [ГВ 47]; *Дѝ нијесѝ ни криви толико* — [ГВ 760]; *Дѝ ѝво ѝх не треба двојити*: [ШМ 752]. Ријеч *га* у наведеним примјерима није глагол нулте конјугације с главним акцентом и значењем ‘јесте’, послѝје којег долази пауза, него узвична рјечца чији је акценат скоро неутрализован, у значењу ‘о’, или у значењу ‘ма’.

У стиховима 47. и 760. Горског вијенца и у 752. стиху Шћепана Малог узвична рјечца *гѝ* има значење блиско значењу узвичне рјечце *ма*, а у 1. и 315. стиху Луче микрокозма — значење блиско значењу узвичне рјечце *ѝ*. Ово друго значење посвједочено је и у стиху: *да чудно ли с главе погѝбосмо!* [ГВ 1967], али он није изазивао дилеме па га у основном издању Горског вијенца нисмо снабдјели прозодијском интерпретацијом.

Паралела на релацији Његош–Богишић потврђује граматичку природу ријечи *гѝ* којом почињу наведени стихови. Досадашња интерпункција, писање запете у новијим а знака узвика у ранијим издањима послѝје узвичне рјечце *гѝ* у 47. и 760. стиху Горског вијенца и у 1. стиху Луче микрокозма, не одговара граматичкој и интонационој структури стихова. Таква интерпункција сугерише да је посвједочени облик глагол нулте конјугације с главним акцентом и значењем ‘јесте’, при чему би пауза послѝје првог слога десетерца указивала на опкорачење цезуре (мишљење Новице Петковића) те

би се Његошев десетерац у том погледу разликовао од десетерца народне поезије (мишљење Николе Банашевића). Такву интерпретацију ми смо оспорили у критичким издањима Горског вијенца и Луче микрокозма, а посвједоченост облика у Богишићевом тексту само потврђује оправданост нашег тумачења.

Грамматичка природа узвичне рјечце *да* којом почињу наведени Његошеви стихови није била схватана у ранијој литератури. У анализи стихова 760–763 Горског вијенца:

Да, ↓ ↓ нијесу || ни криви толико:
 премама их || невјера на вјеру,
 улови их || у мрежу ђавољу.
 Што је човјек? || ↓ ↓ Ка слабо живинче!

Новица Петковић (у студији *Ритам и интонација у развоју српској поезији*), подстакнут неадекватном интерпункцијом у тадашњим издањима, нетачно тумачи интонациону функцију паузе: „Двема стрелицама означена је најјача синтаксичка пауза: у првом се стиху одмах испред другог слога налази пауза која одговара пуноме осамостаљивању реченичне јединице, али до парцелације бар формално није дошло; у четвртом се пак стиху две засебне реченице налазе у полустиховима, и то реченице са различном, супротном чак интонационом кривуљом (упитна и потврдна)” [ПЕТКОВИЋ 1985: 419].

И Никола Банашевић (у студији *О Његошевом десетерцу*) погрешно тумачи узвичну рјечцу *да* као „самостални, потврдни прилог” у 47. и 760. стиху Горског вијенца: „Стих 47: *Да, кад главу раздробити тијелу* својим наглашеним *да*, потврдног значења, има знатно друкчији ритам и изразитост него гусларски десетерац који би гласио: *Када главу раздробити тијелу*. У овом монологу владике Данила, самостални, потврдни прилог *да* везан је и са следећим 48. стихом, *у мучењу издишу членови*, тако да та мала једносложна реч појачава не само ритам него и патетичност целог говора. У 760. стиху: *Да, нијесу ни криви толико*, владика Данило истим прилогом *да* одлучно потврђује мисао тога стиха. Без паузе, односно без зареза у штампаном тексту, једносложна реч *да* била би свеза, а реченица не би била завршена, или би се претворила у упитну реченицу”

[БАНАШЕВИЋ 1984: 8]. — Ријеч *ga*, наравно, није ни „самостални, потврдни прилог”, ни везник, него — узвична рјечца *gà* у значењу ‘ма’.

Да се узвична рјечца *gà* среће и у „гусларском десетерцу”, како га Банашевић назива, свједоче два стиха знамените баладе Жалостна пјесанца племените Асан-агинице. У 25. стиху она има значење блиско значењу узвичне рјечце *ò*:

„Дà мòј брате, велике срамòтè –
гдѣ ме шаље од петеро дѣцè!”

[ЖППА 25–26],

а у 45. стиху — значење блиско значењу узвичне рјечце *мà*:

дòбрѹ кáду просе са свѣ страна,
дà нàјвеће имо[т]скѣ кадија.

[ЖППА 44–45].

У другој Вуковој редакцији Хасанагинице 45. стих гласи: А највише Имоски кадија [КАРАЦИЋ 1846: 530], уз напомену у фусноти: „Мјесто: А највише Фортис има Да највеће, које може бити да је штампарска погрјешка мјесто А највеће, као што би рекли Чакавци и Крањци”. — Није, наравно, штампарска грешка у Фортисовом издању, него узвична рјечца *gà* у значењу ‘ма’, као и у 47. и 760. стиху Горског вијенца [види критичко издање и текстологију баладе у МАРОЈЕВИЋ 2006].

(4) На тему просидбе у Црној Гори, Валтазар Богишић пише: „Prosci nose sobom na prosidbu bocu rakije ili vina, te kazavši za što su došli, nude oca da rije: ako uzme, te se napije, dobar je znak, bit će djevojka! ako ne, zaludu im muka” [БОГИЋИЋ 1999 I: 102].

Примјер свједочи да су оба наша писца употребљавала предлог *s* а не варијанту *sa* испред ријечи *s* иницијалним *s-*. И не само то: и Богишић је могао, као и Његош, пропустити предлог *s* у писању, као што га је у овом примјеру и пропустио. У издањима Његошевих дјела ми у оваквим случајевима предлог реконструирамо, на примјер:

Али сјѣнку што му шће тровати
те је љ здјег [с] собом унијеше
[ГВ 60–61];

носи [с] собом то име велико,
нама ђнѡ ништа не требује,
[ШМ 1898–1899].

У примјеру из Горског вијенца глагол *унијѣѡи* има аблативно значење ‘однијети’. Предлог би се морао реконструисати и у критичком издању Божишићевих дјела: носе [с] собом.

1.3. Божишићев и Његошев језик карактерише употреба неких хомонима насталих семантичком творбом (именица *колач*), као и књишких и народних варијанти ријечи (*ришићанин* : *христијанин*).

(5) Валтазар Божишић објашњава регионално (данас и архаично) значење ријечи *колач*: „Crnogorac se svakako muči da na rok dodje, da donese i glavu i dobit. Uz ovo sve nosi Crnogorac i kolač t. j. kakav dar” [BOGIŠIĆ 1999 I: 219 (*Rukodaće*)].

Ово Божишићево тумачење помаже нам при објашњењу неких стихова Шћепана Малог. У 50. стиху спјева:

сва је земља њему поврвјела
са поклоном ѡ са колачима;
[ШМ 49–50]

именички облици представљају историјске унутарјезичке хомониме: *са ѡклоном* значило је ‘да се поклоне’, а *са колачима* — ‘са поклоном’, тј. с даровима.

Облик (ак. мн.) *колаче* у 1112. стиху:

Не хће ово разумјет патрика,
но све више пѡчни лудѡвати,
док нѡјпосл’јѣ отпрѣми колаче
лѡжицару на поље Цетиње.
[ШМ 1110–1113]

читалац ће разумјети ако га упореди с контекстом 487. стиха (и с претходно описаном ванјезичком ситуацијом — патријарх је послао Шћепану хата Брњаша и купу златну):

Ја ти пошљи онај колач мали
 (да имадох круну Немањиха —
 шћах ти круну на дәр отпремити);
 [ШМ 487–489].

Инструментал *колачем* у 723. стиху:

што их више к нама на чәст дође,
 гостимо их свагда поштеније,
 са вишим их справимо колачем;
 [ШМ 723–725]

и акузатив *колач* у 909. и 912. стиху:

Добро сте се попе потéжили
 и добар сте колач донијели
 кад су само двијé-трї ријечи —
 добро сте се договорит могли
 да нам њ тај колач отправите!
 [ШМ 908–912]

употриједљени су фигуративно, али то није пренесено значење именице *колач*^I у значењу 'руски: пирожное', него именице *колач*^{II} у значењу 'руски: подарок'.

У примјеру:

Да имају, и да хоће дати,
 свак би река ёре си подмићен;
 него да те чују како збориш,
 бї ти колач некакав послали —
 барем добра да испечеш овна.
 [ШМ 3591–3595]

акузатив *колач* употријебљен је у контексту који наглашава значење именице у Његошевом пјесничком језику.

Анализирана именица у Шћепану Малом употријебљена је још једном, у 1901. стиху:

носи [с] собом то име велико,
 нама ђно ништа не требује,
 нѣјмамо га кудѣ-камо ђѣсти —
 колач вѣљѣ у малѣну тѣрбу
 стат не може док не прсне тѣрба!

[ШМ 1898–1902],

али је њена семантичка вриједност овдје сложенија. Она се може довести у везу с хомонимом *колач*¹ у значењу ‘мали округли хљеб’, који се среће у том значењу у Херцеговини (данашњој сјеверозападној Црној Гори), али и с руском именицом *калач*, која у традиционалној кухињи означава хљеб посебног облика (са дршком), али и тај хљеб који је ритуално уручивао цар патријарху на дар, што већ указује на поријекло лексичко-семантичке варијанте *колач*¹¹ у значењу ‘дар’. Другим ријечима, не искључује се ни у 1901. стиху значење ‘дар’. Именица је иначе посвједочена и у саставу фразеолошког okazaионализма, у другом полустиху 1735. стиха Луче микрокозма: мећа-ве се хѣрѣ колачима — [ЛМ 1735], исто према руском, у значењу ‘јече и ковитлају’. Толико о Његошевој и Богишићевој именици *колач*.

(6) Валтазар Богишић користи, паралелно, народне и књишке ликове именице *хришћанин*: „Turci su se riedko sami svetili, nego bi nagovorili kakva *rišćanina* da mu ubije protivnika [...]. Dosta puta Turčin za osvetu neće ubit Turčina, nego će mu ubit *hristijanina* čivčiju [...]” [БОГИШИЋ 1999 IV: 345].

И Његош, на примјер у Шћепану Малом, паралелно користи именицу ‘ришћанин и придјев *ришћански*: у једнога добра ‘ришћанина — [ШМ 241]; цијелога рода ‘ришћанскога: [ШМ 137], и именицу *христјанин* и придјев *христјански*, на примјер: кад ђли је момче од христјанѣ — [ШМ 513]; за свободу рода христјанскога, [ШМ 774].

Народни карактер именици *ришћанин* и од ње изведеном придјеву даје ефекат новог (српског) јотовања док је губљење иницијалног *х* карактерисало већ византијски грчки. А у књишком лику

суфиксалне варијанте *-ијан-* и *-јан-* објашњавају се чињеницом да Богишић пише у прози, док је Његош условљен силабичком структуром десетерца, и више су графичке и фонетске него фонолошке.

1.4. Размотримо, на крају овог поглавља, неке граматичке карактеристике језика двају писаца, имперфекат без ефекта јотовања и генитив плурала с финалним сугласником *-х*.

(7) Богишић користи имперфекат, и то с иницијалним *-и* наставка, без ефекта јотовања, на примјер: „Jer, dočim vladika ne imadijaše više od 30 perjanika, on ih imadijaše okolo 80 [...]” [BOGIŠIĆ 1999 IV: 346].

И Његош, на примјер у Лучи микрокозма, користи исти тип имперфекта: Свемогући на њој сједијаше [ЛМ 1807]; сваки к своме легијаше мјру [ЛМ 1878]; те у страшном виду дубијаше. [ЛМ 1910].

Исти тип имперфекта реконструирамо и у примјеру: са ужасом страшнијем дрòд'јāхṽ. [ЛМ 940] јер се, због потреба силабичке структуре стиха, у облику дробијаху фонетски губи *ј* а вокал *и* губи слоговност. На то смо указали у поговору уз основно издање спјева: „Апострофом и графемом *ј* испред вокала *а* указујемо на изговор неслоговног и у облицима имперфекта глагола на *-иџи* (*гродиџи*): са ужасом страшнијем дрòд'јāхṽ. [ЛМ 940]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј*, иако га остављамо у фонетској транскрипцији, има само екскурзију па се у изговору може занемарити: дрòд'јāхṽ” [МАРОЈЕВИЋ 2017: 230].

(8) У Богишићевим радовима срећу се наставци *-ах* и *-их* у генитиву плурала: „Posljednji vladika možda je i više ljudi^h pogubio nego li Danilo [...]. Vladika se mnogo godinah^h mučijo, ali ne uspije.” [BOGIŠIĆ 1999 IV: 346]. То је још једна фонетско-граматичка црта која повезује два писца и њихове идиолекте, али ни код једног ни код другог употреба финалног *х* није била обавезна [види облик *ѝерјаника* у т. 1.4. (7)].

2. РУСИЗМИ И ФОЛКЛОРИЗМИ

2.1. Што се тиче русизама, они су нарочито заступљени у Богишићевом Извјештају књазу Николи о раду и основним начелима на састављању Законика [BOGIŠIĆ 1999 V: 263–274]. Прво ћемо размотрити старе радне партиципе садашњег и прошлог времена и трпне конструкције, које карактеришу и језик Његошев.

(1) Под утицајем руског језика, Богишић оживљава радне партиципе садашњег времена, не само од неповратних:

1° „[...] Ne bi trebalo da se naučni ljudi bave takvim poslom, jer bi ga mogao izvršiti i svak drugi, *ne itajući* specijalnoga naučnog naobraženja” [BOGIŠIĆ 1999 V: 264] (уп. у руском: *не имеющий*, у српском: *који нема*),

него и од повратних глагола:

2° „Premda naučni rad *tičući se* moje katedre ima za mene životnu važnost, [...] odmah se počeh baviti predugotovnim radnjama za moju zadaću u | Crnoj Gori, ostavivši iziskivanja po arhivama na poznije vrijeme” [BOGIŠIĆ 1999 V: 263–264] (уп. у руском: *касающий*, у српском: *који се тиче*);

3° „[...] Izvolili ste počastiti mene, — profesora pravnika *bavećega se* naukom, — nalogom izvršenja te visoke misli” [BOGIŠIĆ 1999 V: 264] (уп. у руском: *занимающего*, у српском: *који се дави*).

Радни партицип прошлог времена у следећем примјеру адјективизиран је (прешао у прави придјев):

4° „Раће у новије vrijeme počеше се јављати уговори [...] о узajамном predavanju *robjegnivših* zločinaca” [BOGIŠIĆ 1999 V: 267] (уп. у руском: *бежавших*, у српском: *који су њодјели*).

И у Његошевом пјесничком језику срећу се радни партиципи садашњег времена. У следећим стиховима они су адјективизирани (прешли су у праве придјеве, а то се дешава кад немају објекат или адвербијал као зависне чланове синтагме): са живошћу *илам-шећујех* луча [ЛИМ 715]; вѣљѹ сферу *иѣрајућих* шâра [ЛИМ 323]. Овај посљедњи облик има партиципску функцију у 795. стиху Луче микрокозма: са блистањем сваке струке доја / *иѣрајућих* на зрачном прѡзраку. [ЛИМ 794–795]. У савременом језику умјесто партиципа користи се атрибутивна реченица ‘које свјетлуцају’ (и сам глагол је лексичко-семантички русизам).

(2) Под утицајем руског језика Богишић користи трпне конструкције са субјекатским инструменталом:

1° „Radi uzroka [...] koji su *Vami bili odobreni* [...]” [BOGIŠIĆ 1999 V: 270] (умјесто: *које сѣ ви одобрили*);

2° „[...] pa bili oni saglasni ili ne s načelima, koji će *mnom biti predloženi* [...]” [BOGIŠIĆ 1999 V: 271] (умјесто: *које ћу ја њредложити*);

3° „Ko su bili glavni odgovornici na *mnom postavljena* pitanja [...]” [BOGIŠIĆ 1999 V: 272] (умјесто: *која сам ја њосџавио*).

Посебно треба обратити пажњу на сљедећи примјер, у којем је у трпној конструкцији употријеђен партицип одређеног вида у полупредикативној функцији:

1° „Takvo stanje stvari vidjesmo u Srbiji, pošto bi proglašen 1844. god. građanski zakonik, *sastavljeni* austrijskim *pravnicima*, najglavnije na osnovu Austrijskog građanskog kodeksa [...]” [BOGIŠIĆ 1999 V: 266] (умјесто: *који су саставили аусџријски љравници*, односно: *састављен од сџране аусџријских љравника*).

Аналогну употребу трпних партиципа одређеног умјесто неодређеног вида у полупредикативној функцији налазимо и у Његошевом пјесничком језику, на примјер у 608. и у 1159. стиху Луче микрокозма: у правилност сваки цвијет ника / ка вјештијем ткањем разложени [ЛМ 607–608]; прекинути миродржни ланац / под мојијем прџвезани троном [ЛМ 1158–1159].

Употреба партиципа одређеног вида у наведеним примјерима као да излази изван граматичких оквира српскога језика: ријеч је о синтаксичким позицијама у којима се реализује полупредикативна функција придјева и партиципа, а у полупредикативној функцији у савременом српском, као и у прасловенском језику, не реализује се категорија придјевског вида него се употребљавају само облици именичке промјене, формално неодређеног вида. Анализирајући Његошев превод првог пјевања Илијаде и коментаре Радована Лалића, закључили смо: „Под утицајем руског језика, у коме се дуги придјевски облик и дуги облик трпног партиципа употребљава у полупредикативној функцији, Његош у наведеној позицији на неколико мјеста има о б л и к е о д р е ђ е н о г в и д а” [МАРОЈЕВИЋ 1999: 125].

2.2. Богишићев језик карактерише употреба глаголских именица у којима се формална и семантичка структура не слажу, као и употреба генитива у посесивним конструкцијама која одговара руској, али не и српској синтакси.

(3) Употреба девербативних именица у Богишићевом тексту заиста је специфична:

1° „pri *zaključenju* o formam budućega vremena” [BOGIŠIĆ 1999 V: 267];

2° „s *umnoženjem škola*” [BOGIŠIĆ 1999 V: 268];

3° „*izučenje pozitivnih pravnih i drugih elemenata narodnog života u samoj Crnoj Gori*” [BOGIŠIĆ 1999 V: 269];

4° „*podvrgnuti osobitom sravnjenju, izučenju i izrađenju one ustanove*” [BOGIŠIĆ 1999 V: 270].

У наведеним примјерима у складу са српским језичким системом, а у значењу које проистиче из контекста, била би употреба глаголских именица изведених од глагола несвршеног вида којима се означава процес, а не резултат глаголске радње, дакле: *zaključивање, и повећавање (броја), и проучавање, и ипоређивање, и изирађивање* (код Богишића су русизми не само граматички него и лексички). У руском језику једна иста именица може означавати и процес и резултат: *закључение* 1. закључивање; 2. закључак [види лексичке коментаре у MAROJEVIĆ 1976/2017].

(4) Специфична је у Богишићевом тексту употреба генитива у посесивним конструкцијама различитог типа.

Богишић користи, као у савременом му руском језику, адноминални посесивни генитив именице без атрибута и без апозиције:

1° „*Zakonik Dušana*” [BOGIŠIĆ 1999 V: 268] (умјесто: *Душанов Законик*),

генитив с предлогом у у посесивним реченицама:

2° „U takom slučaju neizbježan je otpor sa strane naroda, koji je tim snažniji, čim je u vladinih *organa* manje vanjskih i unutarnjih sredstava, kojim bi uništili taj otpor” [BOGIŠIĆ 1999 V: 265] (умјесто: чим владини *орјани имају* мање средстава),

посесивни генитив односне замјенице који умјесто конгруентног облика односне замјенице чији:

3° „[...] *Zakoni, i z r a đ i v a n j e m kojijeh* se mi bavimo, ne smiju biti rađeni načinom kojim se sastavljahu u prijašnja vremena [...]” [BOGIŠIĆ 1999 V: 264] (умјесто: *чијум* и *з р а ђ и в а њ е м*);

4° „Podvrgnuti osobitom sravnjenju, izučenju i izrađenju one ustanove, osnovna *n a č e l a kojih* ne samo da su različni među Crnom gorom i ostalim evropskim zakonodavstvima, nego su različni i u pojedinim zakonicima same Evrope” [BOGIŠIĆ 1999 V: 270] (умјесто: *чија* *н а ч е л а*).

Употреба посесивних генитива *ко(је)ї(а)* (за мушки и средњи род), *које* (за женски род), *којих* (за множину) умјесто одговарајућег

облика замјенице *чији* карактерише и пјеснички језик Његошев (у критичком издању Луче микрокозма они су подробно описани), али то није била особима само двају наших писаца него и књижевног језика српског, који се тада налазио још у формирању.

2.3. У Богишићевом језику појављују се граматички русизми на плану сложене реченице, ријетко, и лексички русизми, врло често.

(5) Међу граматичким русизмима на плану сложене реченице нарочито је индикативан слједећи примјер:

„Usljedi toga pravac cijele radnje treba da bude taki, da zakoni, koje će trebati sastaviti i izdavati poslije ne bi kruto lomili prežnje zakone, nego *da bi* pozniji kao *izvirali* iz prvijeh, ili samo popunjali ih” [BOGIŠIĆ 1999 V: 267].

У адвербијалној реченици циља, ако није исти вршилац радње у главној и зависној реченици, у руском језику се употребљава везник *чтобы* у комбинацији с л- обликом, а у српском — везник *да* у комбинацији с презентом (*чтобы выйекали — да извиру*). Богишић је руску конструкцију просто преснимио (и у претходном дијелу текста: „*da ne bi lomili*” умјесто *да не ломе*).

(6) Лексички русизми су веома чести; бројни су и у наведеним цитатима. Додаћемо им још два из Извјештаја: „*usljed* моје *prosbe*” [BOGIŠIĆ 1999 V: 272] (руски: просьба ‘молба’); „*zakonodavna praktika*” [BOGIŠIĆ 1999 V: 264] (руски: *практика* ‘пракса’).

Овај посљедњи русизам већ спада у правну терминологију. Лексички русизми су доспјели и у чланове Законака: „*Predšastvenik* [...] *prijamnik*” [BOGIŠIĆ 1999 V: 199 (čl. 904)] (овдје је курзив у издању, на осталим мјестима је наш). Први термин је Андра (стварно: Андрија, зато се потписује Анд.) Ђорђевић исправио: „*Predšastvenik* [...] боље *prethodnik*” [BOGIŠIĆ 1999 V: 236], а други је фонетски поправио додавши и неконгруентни атрибут „*Prijamnik* [...] *prijemnik prava*” [BOGIŠIĆ 1999 V: 236].

2.4. Размотрићемо, али само у општим цртама, и фолклорну традицију у Богишићевом језику.

(7) За разлику од Његоша, који пословице, изреке и друге фолклорне фразеологизме укључује у свој пјеснички текст, при чему их често преобликује, а увијек им даје нову поетску функцију, Богишићу српске и словенске пословице, али и народне пјесме, служе као илустрација и аргументација. То је принципијелна разлика

између двају аутора, и она је разумљива: један је пјесник, а други научник.

(8) Богишић и у сам Законик додаје завршни раздио VIII, с четрдесет пет изрека и поставки, представљајући их као параграфе [BOGIŠIĆ 1999 V: 214–218 (čl. 987–931)]. Прокоментарисаћемо четири поставке.

1° „Zakon je zakon, ma kako opor bio” [BOGIŠIĆ 1999 V: 215 (čl. 988)]. — Ово је понародњена латинска максима *dura lex, sed lex* ‘строг закон, али — закон’.

2° „Ne sudi se po primjerima, nego po pravilima” [BOGIŠIĆ 1999 V: 215 (čl. 992)]. — Ово је већ имплицитна критика англосаксонске судске праксе.

3° „Ko prije steče kakvo pravo, njemu i prvenstvo” [BOGIŠIĆ 1999 V: 216 (čl. 1003)]. — Богишић, као и Његош у Шћепану Малом, користи именицу *ѡрвенстѡво* (а не *првијенство или *првјенство).

4° „I ko muče na što pristane, pristao je” [BOGIŠIĆ 1999 V: 217 (čl. 1021)]. — Овдје је посвједочен окамењени облик номинатива једнине мушког рода неодређеног вида партиципа *муче* у адвербијалној функцији ‘ћутећи, ћутке’. Исти тај облик налазимо у Мажура-нићевом спјеву Смрт Смаил-аге Ченгијића, а аналогни облик *виде*’ у значењу ‘видећи’ реконструисали смо у Лучи микрокозма. Изрека коју Богишић наводи интертекстуална је потпора у текстологији обају спјегова.

3. БОГИШИЋ У СВОМ И НАШЕМ ВРЕМЕНУ

3.1. Да Богишић припада свом времену и својој, приморској земљи, и да му је по томе најближи Љубиша, показаћемо на два примјера.

(1) У погледу употребе енклитичких замјеничких облика *jux/ux* и *jim/im* Валтазар Богишић се слаже са Стефаном Митровим Љубишом, а не с Његошем, тј. и он употребљава старије облике у којима се чува замјенички коријен *j-*, на примјер: „Ali imaju i terete nositi kako *jih* nose i drugi zadrugari [...]. Ali i djevojke kao i ostali zadrugari [...] mogu kao i muški izvan kuće štogod dobiti, ili ako *jim* štogod roditelji daruju [...]” [BOGIŠIĆ 1999 I: 57 (*Djevojke u zadruzi*)].

Овдје бисмо били дужни да учинимо једну напомену. Стефану Митрову Љубиши Милорад Никчевић замјера што у латиничком издању Горског вијенца користи облике *jux* и *jim*: „Iako je Njegoš već u prvome izdanju napustio glas *j* u enklitičkim oblicima ličnih zamjenica, Ljubiša ga i dalje upotrebljava” [НИКЧЕВИЋ 2011: 127]. А да ли га је напустио (и да ли је то Љубиша знао)?

Стара ћирилица, па и она којом је написан (1846. године) и одштампан (1847. године) Горски вијенац, није могла граfiјски диференцирати облике *jux*, *jim* и *ix*, *im* — писани су на исти начин: **ихъ, имъ**. Није их могла разликовати ни старославенска ћирилица јер није имала прејотовано *и*. Тек Вуковом (тачније: Мркаљевом и Вуковом) азбучном реформом отклоњена је та граfiјска непрецизност ћирилице. Да ту Његош нема коријен *j-* него нулти аломорф коријена — то се могло утврдити само текстолошком анализом, што смо тек ми утврдили.

(2) Богишић и његови старији и млађи савременици користили су творбене архаизме. Богишић паралелно употребљава посесиве са суфиксом *-љ-* и са суфиксом *-љев* од именице *муж*, без неке семантичке разлике, на примјер: „у *мужевлјој задрузи* [...] у *мужевлјевој кући*” [БОГИЋИЋ 1999 I: 60 (*Udovice*)]. Љубиша има посесив *брајшин*, Решетар пак — *ѡѡсѡин*.

3.2. Да Богишић припада и нашем времену, и Црној Гори као својој другој домовини, а по тежњама можда и првој, јасно је само по себи. Зато ми имамо и неке обавезе, и не мале, према њему.

(3) Ми његов (и наш) Општи имовински законик треба да објављујемо, прије свега, аутентично, а то значи: ћирилицом, а тек послије тога да га преносимо на латиницу и преводимо на руски, на њемачки, и на друге, словенске и несловенске језике.

(4) Неће довољна бити ћирилица, потребна је егзактна филолошка обрада. На примјер, требало би снабдјети прозодијским знацима термин *особина* (да се не би мијешао с нетерминолошком лексемом *особина*) те прве компоненте термина *сѡврстѡ сѡвѡри* и *самѡистѡ* ствѡри (да се не би добила именица *суврсте односно синтагма *само ѡстѡ).

3.3. Разликовао је Богишић, као и Његош, као и Вук, етничку, покрајинску и вјерску припадност.

(5) Да је Валтазар Богишић јасно разликовао територијалну (регионалну и државну) од етничке (народносне) припадности, види се по семантизацији термина *наруч*: „Naruč je riječ kojom Crnogorci a i ostali Srbi nazivlju commodatum i to biva najviše medju susjedima” [BOGIŠIĆ 1999 I: 220 (*Posuda*)].

Ако су Црногорци Срби као и остали Срби, користи ли Богишић етноним *Црногорци*? Користи, наравно. Али у ком значењу? У Извјештају књазу Николи о раду и основним начелима на састављању Законика Богишић напомиње да састављач закона треба да обрати пажњу на начела и правила која важе у бољим законодавствима Европе „*ukoliko to dopuštaju osobiti uvjeti zemlje i osobite potrebe crnogorskog naroda*” [BOGIŠIĆ 1999 V: 266]. Земља је, јасно, *Црна Гора*, а ко је *црногорски народ*? *Црногорски народ* је, наравно, ‘становништво Црне Горе’.

А у Општем имовинском законнику налазимо сљедећу поставку: „Crnogorski zakoni i pravila [...] vrijede za imovinske poslove ne samo *Crnogoraca* nego i inostranaca koji se u ovoj zemlji nalaze ili sude” [BOGIŠIĆ 1999 V: 30 (čl. 5)]. Опозиција *Црногорци* : иностранци има значење ‘црногорски држављани: страни држављани’.

(6) Богишић је јасно разликовао и вјерску од етничке (народносне) припадности, што се најбоље види по сљедећем цитату из расправе о презименима којој не треба коментар: „I Bošnjaci turskoga zakona, osobito gospoda, drže svoja stara prezimena, pa još i onaka, koja pokazuju, da su njihovi stari bili Hrišćani, i da se oni po zakonu samo zovu Turci a po rodu i po jeziku da su pravi Srbi, i kojih bi oni po svome današnjemu mišljenju valjalo da se | stide, n. p. Filipović, Gjurgjević, Todorović itd.” [BOGIŠIĆ 1999 I: 41–42].

Без обзира на јасно (и тачно) разграничавање припадности земљи, народу и вјери, Валтазар Богишић своје етнографске студије базира највише на обичајима Црногораца и сусједних Херцеговаца, који се међусобно не разликују, али и на обичајима Арбанаса иако они припадају другом језику и другом етносу.

3.4. Закључићемо ову расправу о Богишићевом језику у поређењу с Његошевим указивањем на два момента који, иако не представљају специфичности што њихове идиолекте просто повезују, објашњавају неке стихове Горског вијенца са аспекта интертекстуалности.

(7) Први је моменат везан за именицу *сїлака*, која се помиње у 832. стиху Горског вијенца:

два момчета тѣ крѣсна Бјѣличкѣ;
 почеше се шалит кѣ љмијѹ
 како су им неки ђд стѣријех
 оградили негѣ воденицу
 ђе нити је сплаке ни потока,
 кад приградѣ — спази се зѣ воду!
 [ГВ 828–833].

У критичком издању, у текстолошкој напомени уз 832. стих, ми смо указали да је облик *сїлѣкѣ* генитив једине именице *сїлѣка*, оvdје у значењу 'бујица' [МАРОЈЕВИЋ 2005: 86]. И то је у реду. А. Ђорђевић, међутим, ту ријеч, али већ као Богишићев правни термин, позивајући се на 133. члан, друкчије дефинише: „*mala barica* (прг. од *kiše*)” [ВОГИЏИЋ 1999 V: 237]. Такво објашњење дају и неки коментатори Горског вијенца. Да то тумачење није тачно ни за Општи имовински законик показује сам почетак члана на који се Ђорђевић позива: „*Vlasnik zemlje koja je bliže glavi ili začetku korita kakva potoka ili splake može navratiti vodu [...]*” [ВОГИЏИЋ 1999 V: 57 (чл. 133)]. Барица свакако не може имати главу (или зачетак) корита, а сплака га, у Његошевом и Богишићевом значењу, има. Разликују се *йойѣок* и (црногорска) *сїлака* по томе што поток има стални извор, а сплака се формира кад падају кише или се топи снијег (стари словенски назив и јесте *бујица*).

(8) Други се моменат тиче патронима и презимена.

Расправљајући о презименима, Богишић је исказао и ову мисао: „*Od ovijeh prezimena valja razlikovati ona, koja su postala od kakve službe ili od kakvoga osobitoga posla, po čemu su oca ili mater zvali više nego krštenijem imenom, n. p. Vojvodić, Knežević, Vlastelinović, Pisarović itd. Po ovomu i Marko sin kralja Vukašina nije se zvao Vukašinović, nego Kraljević*” [ВОГИЏИЋ 1999 I: 42].

Ова констатација је тачна осим једне правописне појединости: пошто је друга компонента антропонима (Марко) *краљевић* име по оцу а не презиме, и *краљ* је апелатив а не властито име, патроним треба писати малим словом, као што смо то и ми урадили у

својим издањима Горског вијенца с антропонимом *Драшко Њојовић*. То је једно.

Друго. Потпуно је неоснована тврдња да Марко има, или би требало да има, презиме Мрњавчевић. *Мрњавчевић* је патроним његовог оца и стричева, а српска се презимена у XIV вијеку још нису била формирала.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] БАНАШЕВИЋ 1973: П. П. Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање с коментаром приредио Никола Банашевић. Београд: Српска књижевна задруга, 1973.
- [2] БАНАШЕВИЋ 1984: Никола Банашевић. *О Њејошевом десетерцу*. — Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1984, књ. XLVII и XLVIII (за 1981–1982), св. 1–4, стр. 3–16.
- [3] БОГИЋИЋ 1999 I: Valtazar Bogišić. *Pravni običaji u Slovena*. [Priredio i predgovor napisao Milisav Čizmović]. Beograd: JU Unireks MB — Podgorica: Unireks, 1999. (Izabrana djela. Prva knjiga).
- [4] БОГИЋИЋ 1999 IV: Valtazar Bogišić. *Pravni običaji u Crnoj Gori [.] Hercegovini i Albaniji*. [Priredio i predgovor napisao Milisav Čizmović]. Beograd: JU Unireks MB — Podgorica: Unireks, 1999. (Izabrana djela. Četvrta knjiga).
- [5] БОГИЋИЋ 1999 V: Valtazar Bogišić. *Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu Goru*. [Priredio i predgovor napisao Milisav Čizmović]. Beograd: JU Unireks MB — Podgorica: Unireks, 1999. (Izabrana djela. Peta knjiga).
- [6] БОШКОВИЋ-ЛАТКОВИЋ 1951: Петар Петровић Његош. *Ојледало српско*. [Текст приредили за штампу Радосав Бошковић и Видо Латковић. Биљешку написао Видо Латковић]. Београд: Просвета, 1951. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књига пета).
- [7] ВУШОВИЋ 1935: *Цјелокућина дјела* Петра Петровића Његоша. У редакцији Данила Вушовића. Београд: Народна култура, 1935.
- [8] ДРАГИЋЕВИЋ 1975: Ристо Ј. Драгићевић. *Горски вијенац и коментари*. Поводом посљедњег издања Српске књижевне задруге. [Критика издања: Банашевић 1973]. — Стварање, Титоград, новембар 1975, XXX, бр. 11, стр. 1507–1531.
- [9] ДУРКОВИЋ-ЈАКШИЋ 1951: Љубомир Дурковић-Јакшић. *Библиографија о Њејошу*. Београд: Просвета, 1951.
- [10] ЈАДРАНСКИ СЛАВЈАН 1850: *Lažni car, Šćepan Mali*: historičesko zbitje, preko polovine 18. vijeka, iscrpljeno iz dokumenatah arhive Mletačke. Sačinjenje od sjajnog pera Svijetlog Vladike Gospodina i Gospodara Petra Petrovića Njeguša Vladjetelja Crnegore, brdah i proče. / [Уводна биљешка:] Andrija Stojković. — Jadranski Slavjan: Na svitlo dan od Slavjanskiga društva v Terstu. Mesca Junja 1850, list 4, стр. 85–86.

- [11] ЈОВАНОВИЋИ 1881: *Горски вијенац*. Историјско збитије при почетку XVIII. вијека. Сачинио Петар Петровић Његуш владика црногорски. Панчево: Наклада Књижаре браће Јовановића, [1881].
- [12] ЈОВИЋЕВИЋ 2007: Владимир Јовићевић. *Сабља и држава*. Подгорица: Унирекс, [2007].
- [13] КАРАЦИЋ 1846: *Српске народне њјесме*. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Књига трећа, у којој су пјесме јуначке средњијех времена. У Бечу, 1846.
- [14] ЛЈУБИША 1868: *Gorski vijenac*. Historički dogagaj pri svršetku sedamnaestog vijeka. Sačinio Petar Petrović Njeguš vladika crnogorski. Prenio s ćirilice na latinicu s tumaćenjem S. Ljubiša. U Zadru, 1868.
- [15] МАРОЈЕВИЋ 1976/2017: Radmilo Marojević. *Ruski jezik za politikologe: zbirka tekstova sa leksičkim komentarom* / Beograd: Naučna knjiga, 1976. (Репринт: Бања Лука: Panevropski univerzitet Apeiron, 2017).
- [16] МАРОЈЕВИЋ 1999: Радмило Маројевић. *Горски вијенац: изворно чишћање*. Никшић — Београд, 1999. (Његошев гласник. Књ. I).
- [17] МАРОЈЕВИЋ 2005: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2005.
- [18] МАРОЈЕВИЋ 2006: Радмило Маројевић. *Стих и версолошка реконструкција „Жалостине њјсанце њлеменише Асан-ајинице“*. — Радови / Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, 2006, бр. 9, стр. 13–57.
- [19] МАРОЈЕВИЋ 2016: Петар II Петровић-Његош. *Луча микрокозма*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД — Цетиње: Narodni muzej Crne Gore, 2016.
- [20] МАРОЈЕВИЋ 2017: Петр II Петровић-Његош. *Луч микрокозма*. С србског превел Иљја Числов // Петар II Петровић-Његош. *Луча микрокозма*. Основно издање у редакцији Радмила Маројевића. Никшић: Епархија будимљанско-никшићка, Књижевно друштво „Његош“ — Београд: „Штампар Макарије“, 2017: *Луча микрокозма* / Од владике црногорског Петра Петровића Његоша. Основно издање. У редакцији Радмила Маројевића. — Стр. 62–223. [На парним странама. На непарним: Петр Петровић-Његош. *Луч микрокозма*. С србског превел Иљја Числов]; *Орџоџрафија и орџоџеија основној издања Луче микрокозма* / Радмило Маројевић. — Стр. 224–231.
- [21] МАРОЈЕВИЋ 2018: Петар II Петровић-Његош. *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћепан Мали*. Основно издање. Ортографија и ортоџеија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Никшић: Епархија будимљанско-никшићка, Београд: Друштво за неговање Његошевог дела, 2018.
- [22] НИКЋЕВИЋ 2011: Milorad Nikčević. *Njegoš i Ljubiša: Uticaji i paralele*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, 2011.
- [23] ПЕТКОВИЋ 1985: Новица Петковић. *Прилој џроучавању рџија и инџонације у развоју срџској сџиха од романџизма до симџолизма*. — Српски симџолизам: Типолошка проучавања. Београд, 1985, стр. 389–449.
- [24] СРБСКЕ НОВИНЕ 1850: Одломак џз џове књџге Владике Црногорскога: *Лажный царь Шћепан Малий*. — Србске Новине. У Београду 23. Децембра 1850, XVII, дрџ 143. Уредник џ издавател: Милош џ Поповић.

Радмило Н. МАРОВЕВИЧ

ЯЗЫК ВАЛТАЗАРА БОГИШИЧА В СОПОСТАВЛЕНИИ
С ЯЗЫКОМ ПЕТРА II ПЕТРОВИЧА-НЕГОША
(КНИЖНАЯ И ФОЛЬКЛОРНАЯ ТРАДИЦИИ)

Резюме

Центральным вопросом исследования в настоящей статье является язык Валтазара Богишича, составителя Общего гражданского кодекса в княжестве Черногории (1-е изд. в 1888-ом году, 2-е изд. в 1898-ом году), т. е. в работе рассматриваются его идиолект и литературный язык, которым он пользовался в кодексе и в других произведениях.

В первой части работы (п. 1) язык Богишича сопоставляется непосредственно с языком Негоша, т. е. с его идиолектом и поэтическим языком. Употребление Богишичем предложно-падежного сочетания *при почетку* в значении 'после того как я начал' подтверждает верность предложенного автором настоящей статьи нового толкование значения подзаголовка поэмы Негоша «Горный вены». Сопоставляется также семантическая структура существительного *колач* "подарок" в произведениях двух авторов с современным сербским употреблением и с существительным *калач* в русском языке.

Вторая часть работы (п. 2) посвящена анализу литературного языка Валтазара Богишича в научном функциональном стиле, в двух аспектах: в аспекте сопоставления с русским языком, явившимся источником книжного влияния на лексику и синтаксис произведений Богишича, и в аспекте фольклорной традиции, сербской и инославянской.

Третья, заключительная часть работы (п. 3) касается между прочим этнолингвистических вопросов (национальной, религиозной и этнографической принадлежности населения, традиции которого описываются в трудах Богишича).